

EL REPUBLICANISME A LES TERRES DE L'EBRE EN TEMPS DEL CNR

JOSEP SÁNCHEZ CERVELLÓ

RESUM

A les Terres de l'Ebre, fins 1907, el republicanisme fou dirigit per la Unió Republicana que tingué més lligams amb el nord de la província de Castelló i València que amb Barcelona, visualitzant-se, a més, una estreta relació amb el '*blasquisme*'. A partir del sorgiment de Solidaritat Catalana, el republicanisme a l'Ebre tingué dos eixos fonamentals, l'un al Baix Ebre/Montsià i l'altre al districte de Gandesa que incloïa la Ribera d'Ebre, la Terra Alta i la part del Priorat compresa dins la Diòcesi de Tortosa. A les dues comarques del sud es compatibilitzà el blasquisme i la influència de Solidaritat Catalana en una síntesi que donà lloc al marcel·linisme; mentre que a les comarques del nord l'elecció del diputat Joan Caballé Goyeneche, l'any 1907 per Solidaritat Catalana i vinculat a la Unió Federal Nacionalista Republicana, portà el districte de Gandesa a una vinculació més estreta amb el republicanisme catalanista representat pel Foment Republicà de Reus, tot i que també en aquesta zona el marcel·linisme tingué un fort arrelament. De fet el marcel·linisme fou el corrent polític d'esquerres majoritari a l'Ebre fins la Guerra Civil.

Paraules clau: republicanisme, Marcel·lí Domingo, Joan Caballé, Terres de l'Ebre

RESUMEN

El republicanismo en las Terres de l'Ebre estuvo liderado, hasta 1907 por Unió Republicana, partido de mayor relación con el norte de la provincia de Castellón y Valencia que con Barcelona, y que mostraba una estrecha relación con el '*blasquismo*'. A partir del surgimiento de Solidaritat Catalana, el republicanismo en el Ebro tuvo dos ejes fundamentales: uno en el Baix Ebre/Montsià y otro en el distrito de Gandesa, que incluía la Ribera d'Ebre, Terra Alta y la parte del Priorat contenida en la diócesis de Tortosa. Las dos comarcas del sur compatibilizaron el blasquismo y la influencia de Solidaritat Catalana en una síntesis que dio lugar al marcelinismo, mientras que en las comarcas del norte la elección del diputado Joan Caballé Goyeneche el 1907 por Solidaritat Catalana, vinculado a la Unió Federal Nacionalista Republicana, llevó al distrito de Gandesa a una mayor relación con el republicanismo catalanista representado por el Foment Republicà de Reus, aunque el marcelinismo tuvo también un fuerte arraigo en esta zona. De hecho, el marcelinismo fue la corriente política de izquierdas mayoritaria en el Ebro hasta la Guerra Civil.

Palabras clave: Republicanismo, Marcelino Domingo, Joan Caballé, Terres de l'Ebre

ABSTRACT

In Terres de l'Ebre republicanism was steered, until 1907, by Unió Republicana, party that was more related to the north of the province of Castelló and València than with Barcelona, showing a close link to the '*Blasquisme*'. Since the creation of Solidaritat Catalana, republicanism in the Ebre had two main tendencies: one settled in the Baix Ebre/Montsià and the other in the district of Gandesa, which included the Ribera d'Ebre, Terra Alta and the part of the Priorat within the diocese of Tortosa. In the southern regions the leading tendencies –Blasquisme and Solidaritat Catalana– merged into a new option which eventually led to Marcelinisme; meanwhile, in the Northern regions the election of depute Joan Caballé Goyeneche in 1907 by Solidaritat, who was close to Unió Federal Nacionalista Republicana, linked the district of Gandesa to the catalanist republicanism represented by the Foment Republicà of Reus, although the Marcelinist tendency also had a strong support in the area. In fact Marcelinisme was the majoritarian left-side political movement in the Ebre until the outbreak of the Civil War.

Key words: Republicanism, Marcel·lí Domingo, Joan Caballé, Terres de l'Ebre

EL REPUBLICANISME A LES TERRES DE L'EBRE EN TEMPS DEL CNR¹

Josep SÁNCHEZ CERVELLÓ

Universitat Rovira i Virgili

1.- CARACTERÍSTIQUES DEL REPUBLICANISME EBRENC (1893-1906)

Les Terres de l'Ebre (TTEE), fins 1931, quan canvià la Llei Electoral republicana, estigueren dividides en tres districtes electorals: Tortosa,² Roquetes³ i Gandesa.⁴ En cap d'ells el CNR existí orgànicament, essent el seu espai polític ocupat en els dos primers districtes per la Unió Republicana (UR) i al tercer per una constel·lació d'organitzacions republicanes molt autònomes i deslligades d'una orientació política clara, tot i que majoritàriament seguien les orientacions de la UR encara que en aquestes hi havia federals, esquerrans o, simplement, republicans.

Durant la Restauració, la primera constatació d'una organització republicana estructurada la trobem el 1885. Era un nucli seguidor d'Emilio Castelar

1 Aquest article hagués d'haver estat publicat a IZQUIERDO, S. i RUBÍ, G.,(Coord.) *Els orígens del republicanisme nacionalista*. El Centre Nacionalista Republicà a Catalunya. Barcelona Centre d'Història Contemporània de Catalunya, 2009, però els coordinadors es van equivocar i publicaren una primera versió feta amb pressa per necessitats d'edició. Més tard en ampliar-ne el termini, vaig aprofundir la recerca. Aquest treball és doncs una versió totalment diferent de la que surt en aquella obra

2 El districte englobava les següents poblacions de diverses comarques. Del Baix Ebre: Tortosa i les seves pedanies de Jesus, Reguers, Vinallop, Bitem, Campredó, Jesús i Maria i La Cava (actualment Deltebre), i els pobles del Perelló, l'Ampolla, Benifallet i Tivenys; del Montsià: les pedanies de Tortosa de Enveja (actualment Sant Jaume d'Enveja) i els Montells; del Baix Camp: Vandellòs-Hospitalet de l'Infant, Pratdip i Coldejou; de la Ribera d'Ebre: Rasquera i Tivissa.

3 El districte englobava les següents poblacions de diverses comarques. Del Baix Ebre: Roquetes, Aldover, Alfara de Carles, Xerta i Pauils; del Montsià: Alcanar, Amposta, La Sénia, Freginals, La Galera, Godall, Mas de Barberans i Masdenverge; de la Terra Alta: Arnes, Horta de Sant Joan.

4 El districte englobava les següents poblacions de diverses comarques. De la Terra Alta: Batea, Bot, Caseres, Corbera d'Ebre, la Fatarella, Pinell de Brai, Pobra de Massaluca, Prat de Comte i Vilalba dels Arcs; de la Ribera d'Ebre: Ascó, Benissanet, Flix, Garcia, Miravet, Móra d'Ebre, Móra la Nova, la Palma d'Ebre, Riba-roja d'Ebre i la Torre de l'Espanyol; del Priorat: la Bisbal de Falset, la Figuera, el Lloar, Margalef i el Masroig.

que impulsà el rotatiu *La Voz del Progreso*,⁵ però la fragmentació dels grups republicans entre progressistes, centralistes i federals que es feien la competència entre ells, impossibilità la seva operacionalitat, fins que el 1893 sorgí UR com a coalició electoral entre tots els sectors antimonàrquics. Fou la primera vegada que al districte de Tortosa es presentà un candidat republicà, M. Laporta, que obtingué uns resultats testimonials: 972 sufragis enfront dels 5.252 del seu oponents⁶. Els impulsors de la candidatura unitària llençaren a més el rotatiu *El Eco de la Unión*⁷, l'abril de 1893. Aquesta publicació, segons Bayerri i Raga, hauria estat tancada per ordre governativa⁸ i substituïda per *El Eco Republicano*.⁹

Aquest procés de convergència unitària del republicanisme ebrenc tingué la seva continuació en la participació, el febrer de 1897, en l'Assemblea Popular Republicana de Reus. Hi participaren delegats de vuit poblacions dels tres districtes que conformaren les TTEE,¹⁰ tot i que hi havia organitzacions republicanes, com a mínim, a altres quatre poblacions. L'objectiu de l'Assemblea era llençar el partit Fusió Republicana.¹¹ Per això, a Tortosa, després sortí el rotatiu *El Eco de la Fusión*,¹² propietat de Joan Ribas Cots, dirigent als districtes de Tortosa-Roquetes del nou partit que liderava Nicolàs Salmeron. Ribas, per tal de ser escollit membre de la Diputació, pactà el 1898 amb un

5 El nº 1 sortí el 7.V.1885 i el darrer el 24.X.1890. Fou l'òrgan dels possibilistes. Tingué periodicitat setmanal d'abril a agost de 1885 i diària a partir d'aquesta data. Pot consultar-se a l'Arxiu Històric Comarcal de les Terres de l'Ebre (AHCTE), Tortosa.

6 MOLINS, J.M. *Elecciones y partidos políticos en la provincia de Tarragona, 1890-1936*, Tarragona, Diputació, 1985, p. 33 vol. I.

7 En fou el seu director Francesc Costa Navarro. El núm. 1 sortí el 8.IV.1893 i el darrer el 13.I.1895. El subtítol era "órgano del Partido Republicano", tenia periodicitat setmanal i es pot consultar a l'AHCTE-Tortosa.

8 BAYERRI I RAGA, J., *Teodor González i la Tortosa de la Restauració a través de la premsa (1875-1902)*, Tortosa, Dertosa, 1996, p. 76.

9 D'aquesta publicació no s'ha trobat cap exemplar.

10 "Assemblea Popular Republicana" *La Autonomia*, Reus, nº 673, 18.II.1897, pp. 1-2. Tortosa, el Peral·lò, Gandesa, Móra la Nova, la Sénia, Ulldecona, la Galera i Godall.

11 Roquetes, Benifallet, Palma d'Ebre i Móra d'Ebre.

12 El núm 1 sortí el 6.III.1898 i el darrer el 10.III.1907. Inicialment tingué una periodicitat setmanal fins que el gener de 1904 passà a bisetmanal. Primer duu el subtítol de "Periódico Republicano", però el 1904 el modificà per "Liberal democrático". Es pot consultar a l'AHCTE i a la Biblioteca Pública de Tarragona i a premsa històrica

sector del Partit Liberal i, l'any següent, també amb el suport dels partits dinàstics, aconseguí quatre regidors al consistori de Tortosa. Amb el temps Ribas acabà al Partit Liberal i enfrontat al seu antic partit que el titllà d'arribista i el culpà de dinamitar l'organització.¹³ Llavors, al Baix Ebre i al Montsià, Fusión Republicana entrà en crisi fins que el 1901 els republicans d'aquells districtes abandonaren aquelles sigles i recuperaren les d'UR, organitzant-se al voltant del setmanari *El Pueblo*.¹⁴ L'actuació erràtica de Ribas i el desgavell orgànic que comportà s'evidencia en la lletra enviada des de Mas de Barberans (Montsià) a Lluís Manaút, director d'*El Pueblo* de Tortosa, el 14 de febrer de 1901. S'assenyalava: “Los individuos que forman el comité republicano de este pueblo [...] han tenido el gusto de leer los tres primeros números del ilustrado semanario *El Pueblo* y encontrado en su programa la verdadera doctrina democrática y alientos sobrados en sus redactores para organizar el partido republicano de esta región, robusto un día y casi disuelto hoy, merced al poco escrúpulo de un llamado jefe que se ha vestido de la buena fe de sus correligionarios como de escabel para alcanzar su medio personal unido a los monárquicos”.¹⁵

A partir de 1901 el nucli que impulsà aquest setmanari s'acabà erigint en el motor de la implantació del republicanisme a les Terres de l'Ebre i designant com a cap a Marcel·lí Domingo, el lideratge del qual sobrepassà l'estricte marc geogràfic i cronològic d'aquest treball.

L'originalitat política de les Terres de l'Ebre en relació a la resta de Catalunya s'ha d'entendre a partir de la situació geogràfica perifèrica i del seu relatiu aïllament, amb excepció de la zona per on passava la xarxa ferroviària,¹⁶ ja

13 SÁNCHEZ CERVELLÓ, J., *Conflicte i violència a l'Ebre. De Napoleó a Franco*, Barcelona, Flor del Vent, 2001.

14 Fou setmanari de febrer de 1901 a febrer de 1915. Després fou bisetmanari i finalment diari. Successivament, i en el període que ens interessa, fou des del seu núm. 1 (2.II.1901) fins el núm. 789 (1.VIII.1908) “órgano del Partido Unión Republicana”; des del núm. 870 (24.XII.1909) “órgano del Partido Republicano de Tortosa”; i des del núm. 923 (24.XII.1909) “órgano de la Coalición Republicana-Socialista de Tortosa”. Es pot consultar a la Biblioteca Pública de Tarragona i a l'AHCTE.

15 “Sr. Lluís Manaút”, *El Pueblo* n° 4, 23.II.1901, p. 3.

16 La línia Barcelona-Madrid inaugurada el 1894 fregà el nord del territori i la de València-Barcelona, construïda el 1867 que passa prop la costa, però l'interior del territori queda desarticulat.

que les altres vies terrestres fins inicis del segle XX eren molt precàries.¹⁷ A l'aïllament secular s'hi havien d'afegir les millors comunicacions amb l'Aragó i el País Valencià; a més del paper singular i de cohesió que la Diòcesi de Tortosa li atorgava. Aquesta abastava les quatre comarques de l'Ebre (Ribera d'Ebre, Terra Alta, Baix Ebre i Montsià), part del Priorat, la meitat nord de la província de Castelló incloent-hi aquesta capital, el Baix Aragó de Terol a Maials i, pel nord, arribava dins la demarcació de Lleida. L'extensió de la demarcació eclesiàstica és doncs fonamental per entendre, a més de la influència tarragonina i de Barcelona, l'atracció que també hi exercí el republicanisme valencià i aragonès. De fet, tant a l'*Eco de la Fusión* com a *El Pueblo*, principals rotatius republicans de la zona, hi ha freqüentment reproduccions d'articles del diari valencià *El Pueblo*, fundat per Vicente Blasco Ibáñez¹⁸. Però aquesta influència es palesà amb més intensitat encara amb la desaparició de Fusió Republicana i la reorganització de UR a Tortosa quan el març de 1901 es creà una nova junta local que escollí com a president honorari l'escriptor valencià¹⁹, a més de copiar-li la capçalera del rotatiu. També la influència del nucli castellanenc d'aquest partit, i que llavors seguia Blasco Ibáñez, fou molt important en el nucli tortosí.²⁰

Igual de notòria fou la petjada política aragonesa i així es visualitza en la premsa. Així, *El Eco de la Fusión* sovint portava una secció que duia l'il·lustratiu títol de "Intereses de Aragón"²¹ que defensava, especialment, la importància del ferrocarril de la línia de Val de Zafán per acabar amb l'aïllament del Baix Aragó i de les Terres de l'Ebre. Aquesta línia sortia de la Puebla de Híjar i havia d'acabar al port de Sant Carles de la Ràpita. Les obres s'iniciaren el

17 El Coll de Balaguer a la carretera nacional València-Barcelona, comportava moltíssimes dificultats, igual que el Coll de la Teixeta a la sortida de Falset en direcció Reus-Tarragona, que a l'hivern deixava tallada la carretera nacional Alcolea del Pinar-Tarragona. Veieu: SÁNCHEZ CERVELLÓ, J., "El darrer fracàs de la navegació fluvial a l'època contemporània", A.A.VV., *Cultura fluvial del Pirineu a la Mediterrània*, Tortosa, Amics de l'Ebre, 1997, pp. 15-44.

18 Veieu per exemple: "Cautelar", *Eco de la Fusión*, núm. 12, 12.V.1898, p. 3.

19 *El Pueblo*, núm. 7, 16.III.1901, p. 1.

20 Sobre el republicanisme castellanenc d'aquest període veieu ARCHILÉS, F., *Parlar en nom del poble. Cultura política, discurs i mobilització social al republicanisme castellanenc (1891-1909)*, Castelló, Ajuntament, 2002; i la tesi inèdita de BADENES GASSET, I., *Fernando Gasset Lacasaria. Biografia política de un republicano*, Castelló, Universitat Jaume I, 2003.

21 *El Eco de la Fusión*, núm. 20, 19.VII.1898, p. 2.

1882 però avançaven molt lentament, perquè l'empresa no era rendible i feia falta inversió de l'Estat i no concloueren fins 1942. Sols es mantingué en funcionament 31 anys, essent clausurada el 1973. Un exemple de la fluïdesa de les relacions polítiques amb l'Aragó s'evidencià en el setembre de 1904 a Flix (Ribera d'Ebre) on “aprovechando la coincidencia de hallarse en Fayón y Mequinenza los propagandistas republicanos de Zaragoza, D. José Martínez Beltrán, director de *La Revolución* y D. Saturnino Llové, presidente de la Juventud Republicana, han sido invitados por la Junta Republicana de esta población (...) El local se hallaba totalmente lleno y frente a los balcones se agolpaba un gentío”.²²

A més de les relacions polítiques i eclesiàstiques, Tortosa era, al darrer terç del segle XIX i primer del XX, el principal centre comercial, econòmic, sanitari i administratiu d'aquesta ampla regió a cavall de Tarragona-Castelló-Saragossa. Per això el nucli republicà tortosí, el 1901, quan es tornà a reorganitzar ja era molt potent i comptava amb 361 afiliats,²³ amb una alta proporció de botiguers, classe mitja i professions liberals, però també obrers. El 1903 amb la integració dels lerrouxistes, la UR²⁴ es reforçà. I, novament, com havia succeït amb la seva primera constitució, presentaren a les eleccions pel districte de Tortosa al lerrouxista resident a Barcelona Ricardo Fuente Asensio que obtingué 1651 vots i quedà en segon lloc darrera del candidat conservador que n'aconseguí 2213.²⁵ Malgrat la derrota, en aquesta ocasió el candidat republicà pràcticament doblà el nombre de sufragis del seu correligionari a les anteriors eleccions de 1893.

També convé assenyalar que la dinàmica als districtes de Tortosa i Roquetes fou sempre bastant paral·lela perquè les comunicacions eren fàcils i també perquè a les eleccions provincials per a la Diputació l'àmbit electoral era el mateix, mentre que el de Gandesa anava lligat al de Falset. Per això, sobretot després de la crisi de la fil·loxera, a la part nord de les TTEE la debilitat econòmica propicià també la feblesa política i, com a conseqüència, el republicanisme hagué de dependre de nuclis polítics estructurats fora del

22 “Desde Flix”, *La Justicia*, núm. 321, 22.IX.1904, p. 2.

23 *El Pueblo*, núm. 4, 23.II.1901, pp. 2 i 3; i núm. 6, 9.III.1901, p. 3.

24 DUARTE, A., *Història del republicanisme a Catalunya*, Vic, Eumo, 2004, p. 162.

25 BOPT.

territori –especialment de Tarragona i Reus. En canvi a la circumscripció de Tortosa els candidats sí que eren propiciats per les forces locals i el districte de Roquetes sempre fou depenent estratègicament del nucli tortosí. Al districte de Roquetes la debilitat de les organitzacions republicanes els impedí presentar candidats propis, essent el principal *factotum* de les candidatures Marcel·lí Domingo. A més, aquesta fou una circumscripció electoral en la que, des de 1907 i fins 1923, sempre guanyaren els liberals i mai, durant la Restauració, guanyà cap candidatura que no fos dinàstica.

El panorama republicà a l'Ebre s'aclarí a partir del gener de 1904, amb l'organització provincial de la UR, de la qual foragitaren els “fusionistes” de Ribes Cots. La Junta provincial estava composta per vint membres, de la que sols quatre eren de l'Ebre: un dels dos vicepresidents, Sebastià Tudó que era de Tortosa, i tres vocals. Rafael Alemany, de Tortosa, en representació d'*El Pueblo*, Rafael Serrano Llovera, de Gandesa, i Rafael Magriñá Borràs, de Bot. Però a la Comissió Executiva, que n'eren cinc, no n'hi havia cap d'ebrenc.²⁶ Això en la pràctica significava que els districtes del sud de la demarcació de Tarragona estaven adscrits formalment a la UR, però mantenien una ampla autonomia i, de fet, en les publicacions que la formació editava al Baix Ebre i al Montsià les informacions estrictament partidàries són marginals.

En paral·lel a l'estructuració provincial, també es constituïren a cada districte les Juntes Electorals²⁷ destinades a preparar els escrutinis per tal d'impulsar la seva presència institucional. La de Tortosa tingué la següent composició:

Nom	Procedència
Jeroni Piñana	Tortosa
Ramon Compte	Ginestar
Artur Homedes	Perelló
Abdó Sastre	Benifallet
Josep Barceló	Vandellòs
Rafel Alemany	Tortosa, en representació del setmanari <i>El Pueblo</i>

²⁶ “Junta Provincial de UR”, *El Pueblo*, núm. 178, 25.VI.1904, p. 3.

²⁷ *El Pueblo*, núm. 165, 26.III.1904, p. 3.

La del districte de Roquetes la constituïen:

Nom	Procedència
Salvador Murall	Roquetes
Tomàs Pujol	S. Carles de la Ràpita
Domingo Benaiges	Paüls
Josep Revés	Alfara de Carles
Jaume Vidal	La Sénia
Llatzer Trilla	Aldover
Antoni Valls	Alcanar
Joan Bailach	La Galera
Rafael Monner	Amposta
Ramon Ortiz	Freginals

Tot i que sabem que també existí la Junta Electoral de Gandesa, desconeixem la seva composició.

En aquesta època també s'organitzaren les Juntes de Districte, amb un caràcter menys conjuntural i amb la pretensió que servissin per a fer tasca política permanent i ampliar l'organització. La de Tortosa la integraven:²⁸

Càrrec	Nom	Procedència
President	Artur Homedes Ballester	El Perelló
Vicepresident	Abdó Sastre Martell	Benifallet
Vocals	Ramon Compte Poll	Ginestar
	Jeroni Piñana Dolç	Tortosa

La de Roquetes:²⁹

Càrrec	Nom
President	Salvador Murall Monclús
Vicepresident	Tomàs Matamoros Albiol
Vocal	Domingo Benaiges Badoquino
Secretari	Salvador Berenguer Bilbé

28 *El Pueblo*, núm. 180, 9.VII.1904, p. 3.

29 *El Pueblo*, núm. 165, 26.III.1904, p. 3.

I la de Gandesa:³⁰

Rafael Serrano Llovera	Gandesa
Josep Sabaté	Gandesa
Josep Mestres Diez	Flix
Pau Aznar Beisoun	Vilalba
Jaume Llorach Piñol	Móra la Nova

Aquests organismes, malgrat desconeixem el lloc de residència dels integrants de la Junta Districtal de Roquetes, mostren l'ampla implantació del republicanisme al territori abans de la constitució de Solidaritat Catalana.

Al districte de Roquetes els dos principals nuclis republicans van ser la mateixa població de Roquetes i Amposta. A Roquetes el Centre Republicà es constituí formalment el 1893, presidit pel mestre Antonio Damian. Aquest explicà les dificultats que fins aquell any havia tingut el veí Comitè de Tortosa per introduir-se en aquella població veïna on enviava per fer proselitisme a un tal "Pinsà", com es recordava en una cançó popular:

*"Lo Pinsà surt a Roquetes
A formar lo Comitè
Perquè es cansa aquell home?
No veu que això no pot ser?"³¹*

L'1 de gener de 1894 el Centre Republicà de Roquetes estava presidit, de forma honorària, per: Nicolàs Salmeron, Francesc Pi i Margall i Manuel Ruiz Zorrilla, en un intent de sincretisme polític perquè estiguessin contents tant els sectors centristes com els federals i també els radicals del republicanisme, la qual cosa dona idea del sentit unitari que tingué la UR a Roquetes (i també a Tortosa).

Els membres efectius que dirigiren el primer comitè foren:

Càrrec	Nom
President	Ramon Mercè
Sots president	Marià Vidiella

³⁰ *El Pueblo*, núm. 180, 9.VII.1904, p. 3.

³¹ TAFALLA, R., *De Roquetes vinc*, Roquetes, Ed. de l'Autor, 2001, p. 322.

Tresorer	Ramon Tigel
Secretaris	Josep Forcadell
	Agustí Tigel
Vocals	Francesc Buera
	Josep Mortegana
	Jaume Montserrat
	Francesc Valls
	Josep Mangrané
	Alexandre Pedret
	Josep Masip

A Amposta, el juny de 1904, sortí el quinzinari *El Faro*³² lligat a la UR. El principal dirigent local fou Rafael Monner que, junt amb Adolf Fàbregues, Josep Montañés, Rafael Sancho, Baptista Barberà i Joan Pallarès, constituïren la comissió organitzadora el maig de 1905 del Cercle de Fraternitat Republicana, situat al c/ Sant Josep núm. 20.³³ Els seus Estatuts estableixen que l'entitat pretenia “defender y propagar el credo político del partido republicano, conforme a la Constitución y a las leyes” (art. 1). S'assenyalava la voluntat d’“establecer cátedras, o clases de enseñanza de artes, ciencia y administración pública, libres por completo de toda escuela o sistema religioso. Asimismo podrá establecer clases de primera enseñanza para adultos” (art. 4).³⁴ Aquesta entitat fou un model dels centres republicans que es crearen arreu de l'Ebre.

Al districte de Gandesa, el republicanisme també es començà a estructurar en aquest període, però no fou fruit de la vitalitat de la capital de la Terra Alta, on la fil-loxera arribà a partir de 1900 i la deixà, com a la resta del districte, molt depauperada econòmicament i demogràficament. Per això sorgiren centres republicans poc vertebrats entre si. Destacaren, abans de Solidaritat Catalana, diversos nuclis: Móra d'Ebre, Flix, Riba-roja i Gandesa.

32 De la primera etapa s'editaren 38 exemplars entre el 20 de juny de 1904 el núm. 1 i el 27 de juliol de 1905 quan sortí l'últim. Inicialment la sotscaçalera deia “periòdico quincenal republicano” i, a partir del núm. 13 de desembre de 1904, la de “periòdico republicano democrático”. Es pot consultar a la Biblioteca Pública de Tarragona (BPT) i a www.prensahistorica.es.

33 Durant la República, Fraternitat Republicana es transformà en ERC.

34 “Círculo de Fraternidad Republicana de Amposta”, Amposta, 22.VI.1905, 14 p. manuscrites. AHT.

A Móra d'Ebre, el 1903, els republicans impulsaren la Societat Obrera com a entitat de Socors Mutus, encara que no es legalitzà fins l'any següent. La seva Junta Directiva fou estructurada de la següent manera: president, Ramon Tramunt; vicepresident, Antoni Falcó; tresorer, Baptista Inglés; secretari, Constantí Gurrera, i els vocals Joan Solé, Pau Ripoll i Francesc Alfonso.³⁵ Aquest entitat dirigí la vida política republicana de la localitat fins la constitució del Centre Instructiu Democràtic el 1915 i estigué lligada a la Unió Republicana i a Marcel·lí Domingo.

Un altre destacat centre republicà fou el de Flix, on hi havia una important indústria química, inaugurada el 1897, que a inicis del segle XX donava feina a gairebé un centenar de treballadors. El 2 de gener de 1900 es produí una vaga per demanar augment dels jornals i millores en les condicions de treball.³⁶ Qui donà suport a les reclamacions obreres foren els republicans. La vaga acabà essent favorable als treballadors que des de llavors s'anaren polititzant i organitzant fins que el 17 de gener de 1904 s'inaugurà el Centre Republicà, presidint l'acte el diputat Julià Nouguès. Aquella nit realitzaren un míting en el que també va fer un discurs el president local Mateu Suñé. El ràpid creixement de la massa associativa obligà, vuit mesos més tard, a canviar de local i es traslladaren a un del carrer Major més gran i més cèntric.³⁷ Allí s'hi concentraven republicans de totes les sensibilitats, però s'alinearen majoritàriament amb el corrent federal, tot i que després de la Setmana Tràgica perdé el caràcter unitari.³⁸

Una altra seu social unitària que no s'alineà políticament amb cap dels diversos corrents fou la de Riba-roja d'Ebre. Es creà el 20 de febrer de 1904, es a dir gairebé un mes després de la de Flix i, segurament, sota la seva influència perquè a la fàbrica de Flix hi treballaven molts homes d'aquell poble. D'aquest centre s'han conservat els estatuts que revelen la poca politització dels seus associats. S'assenyalava que la finalitat de l'entitat era fer propaganda

35 SÁNCHEZ CERVELLÓ, J.; SOLÉ ARNAL, J., *L'Associacionisme sociopolític a Móra d'Ebre (1875-1936)*, Flix, CERE, 1996, pp. 26-28.

36 *La Autonomia. Diario republicano defensor del partido único* (Reus), núm. 1547, 9.I.1900, p. 2.

37 *La Justicia* (Tarragona) núm. 116, 24.I.1904, p. 3; *La Justicia*, núm. 300, 28.VIII.1904, p. 2.

38 SÁNCHEZ CERVELLÓ, J., "El moviment obrer" a MUÑOZ, P. (coord.), *El centenari de la fàbrica (1897-1997)*, Barcelona, Ercros, 1997, pp. 103-119.

republicana (art. 18) i que “la sociedad tendrá la obligación de suscribirse a uno o más periódicos o diarios que defiendan el ideal republicano” (art. 26), però no indicava cap tendència clara. N'era el seu president Roc Busom i el secretari Antoni Puig.³⁹

A les eleccions legislatives de 1905, davant la reestructuració que havia fet, la UR pogué presentar, per primer cop des de la I República, un candidat al districte de Gandesa. Hi presentaren Nicolàs Salmerón que obtingué solament mig miler de vots, davant dels dos candidats dinàstics que n'aconseguien més de 3.200 cadascun. Pel districte de Tortosa el representant fou un altre cop Ricardo Fuente Asensio que augmentà en 1.500 els sufragis en relació a les eleccions de feia dos anys i que es quedà tant sols a 200 paperetes del candidat guanyador. A Roquetes presentaren el republicà federal Manuel Hilario Ayuso Iglesias, doctor en Filosofia i Lletres i advocat, natural de Sòria i que tampoc residia al districte. També restà a 200 vots del candidat dinàstic guanyador.⁴⁰ Era la constatació de la progressió de les esquerres, tot i que la presentació de candidats forans a totes les circumscripcions ebrenques palesava, encara, la debilitat del republicanisme local.

2.- EL MARCEL·LINISME, EL BALANÇ MÉS POSITIU DE SOLIDARITAT ALS DISTRICTES DE TORTOSA I DE ROQUETES.

Després de la proposta de Salmerón al Parlament de votar amb els regionalistes contra la suspensió de garanties constitucionals el 29 de setembre de 1905, Lerroux s'entestà en trencar la UR el que succeí de forma larvada al llarg de 1906 i de forma efectiva el gener de 1907 quan es crearen a Barcelona dues juntes provincials: una solidària i majoritària i l'altra lerrouxista. Aquesta divisió no s'arribà a manifestar amb tanta intensitat a la resta de demarcacions catalanes.⁴¹

39 “Reglamento para el Centro Republicano de Ribarroja”, Riba-roja, 20.II.1904, 8 p.

40 *BOPT*, núm. 216, 12.IX.1905, p. 2.

41 CULLA I CLARÀ, J.B. *El republicanisme lerrouxista a Catalunya (1901-1923)*, Barcelona, Curial, 1986, pp. 146 i ss.

Al Baix Ebre i al Montsià hi tenien un gran predicament tant el lerrouxista Ricardo Fuente Asensio, com el federal Manuel Hilario Ayuso. El primer era antisolidari i el segon partidari d'aquesta coalició electoral.⁴² Per això el partit republicà al territori es mantingué amb una ambigüitat estratègica i amb una indecisió ideològica que s'acabà el 1907 amb la visita del dirigent lerrouxista Ricardo Fuente a Tortosa i que provocà l'escissió de la UR liderada pel lerrouxista responsable d'*El Pueblo*, Rafael Alemany. Des de llavors hi hagué diversos enfrontaments entre ambdós sectors. Un d'ells es produí en el decurs d'un míting solidari realitzat al Centre Republicà Autonomista de Sant Llàtzer (Tortosa) en el que intervingué Marcel·lí Domingo, quan un dels assistents –Joan Monlleó– a crits tractà de boicotejar-lo llançant crits contra Salmerón i en favor de Lerroux.⁴³

La conseqüència lògica de la sortida dels antisolidaris fou l'acostament progressiu de l'organització que restà sota la disciplina de Salmerón i dels republicans històrics a Solidaritat Catalana. En el definitiu arrencament amb Solidaritat dels centres republicans dels districtes de Roquetes i Tortosa hi jugà un paper cabdal Marcel·lí Domingo a partir de 1908. La conjunció de Domingo amb el moviment solidari no es produí abans perquè des de l'any 1906 hagué de formalitzar la constitució d'una escola laica, la primera al territori, per la qual cosa hagué de vèncer la gran hostilitat del bisbat i per això es consagrà a assolir la seva estabilitat professional, desentenent-se, fins i tot, de la col·laboració amb la premsa local⁴⁴. Crec que això invalida el discurs dels que, essent crítics amb aquesta coalició electoral, insisteixen que aquest dirigent republicà acabà pujant al carro de Solidaritat a contracor i de forma tactivista.⁴⁵ Si bé també es veritat que la invisibilitat de Domingo derivava alhora de certa desmoralització davant la divisió de la UR. A les eleccions legislatives d'abril de 1907 a Tortosa, els republicans solidaris donaren suport a un candidat de la Lliga que obtingué 1.743 vots, superant en menys de 300 al lerrouxista Ricardo de la Fuente, però el guanyador del Partit Conservador

42 Les dificultats dels PRF davant Solidaritat Catalana i els radicals queden aclarides a: MILLARES, A., "Los federales y Lerroux (1906-1914)", *Vegueta* (Las Palmas) núm. 4, 1999, p. 187-210.

43 "Carnet de la Semana", *El Pueblo*, núm. 792, 22.VIII.1908, pp. 2-3.

44 PUJADAS, X., *Marcel·lí Domingo i el marcel·linisme*, Barcelona, Abadía de Montserrat, 1996, p. 24.

45 NAVARRO, E., *Historia crítica de los hombres del republicanismo catalán en la última década (1905-1914)*, Barcelona, Ortega y Artís, 1915, p. 227.

els hi tragué més de 4.000 vots. Fet que evidència l'impacte que tingué el trencament del partit republicà i també que allí Solidaritat no obtingué el clar suport carlí, ja que des del bisbat es propicià candidatures de concentració dinàstica.

Pel veí districte de Roquetes concorregué Manuel Hilario Ayuso que no es presentà com a candidat Solidari, per no complicar la seva elecció i dividir el camp republicà, sinó com a “candidat republicà obrer” per contrarestar la demagògia lerrouxista que digué que els proletaris vertaders s'havien escindit de la UR. Tot i això sols aconseguí 978 vots, molt lluny dels candidats dinàstics que el superaren, respectivament, en 1000 vots el liberal, i en gairebé 5000 el conservador, que fou l'escollit.

Domingo, a partir de 1907, encetà una fructífera i esperançadora col·laboració amb el rotatiu barceloní *La Publicidad*, controlat pel sector ‘salmeronista’ del republicanisme, permetent-li així entrar en contacte amb els nuclis més actius i més nacionalistes del republicanisme català.

Al districte de Tortosa, Solidaritat Catalana hagué de competir amb la força secular de l'església que entengué que el pacte electoral entre dretes i esquerres catalanistes feia perillar el seu paper hegemònic. Per contrarestar-lo creà una Solidaritat Tortosina amb l'objectiu de presentar les Terres de l'Ebre, o la “comarca de Tortosa” que era l'expressió que empraren, com un territori que no pertanyia a Catalunya. Des de les pàgines d'*El Pueblo* se'ls combaté expressant que Catalunya era una nació i que des del punt de vista històric i lingüístic el nostre territori era plenament català. Amb tot, els arguments eren expressats amb un to moderat per no ferir ni els carlistes ni el bisbat que impulsaven el setmanari *Libertad*, des del que havien fabricat “Solidaritat Tortosina”.⁴⁶ A finals de desembre de 1908, per neutralitzar aquesta campanya demagògica, la direcció de districte de Solidaritat Catalana de Roquetes i Tortosa publicà un manifest bilingüe en el que es podia llegir: “Tot bon català deu sentir-se orgullós de l'actual renaixement de Catalunya y creiem que té l'obligació de procurar que la ‘bona nova’ arribe fins als més amagat raconet de la nostra terra.

46 “Solidaritat Catalana y Solidaritat Tortosina”, *El Pueblo*, núm. 794, 5.IX.1908, p. 2-3.

Per la nostra part, y comptant sempre ab l'ajuda de's que ja siguem convenuts en proposem despertar l'esperit dels nostres comarcans, procurant agermanar a tots els bons, baix un programa que a tots, sens excepció, puga interessar-mos [...]

A l'efecte comencem per escampar per aquest dos districtes lo Programa de Solidaritat Catalana. Preguem que tothom lo legeigque sense cap prevenció, pos sincerament creyem que descansant sobre eixa base podem agermanar-mos tots els catalans, sense abdicar per a res de nostres particulars ideyes religioses, polítiques y socials. Deu tindres molt present que SC no es un partit més; és una coincidència que a tots per igual ens interessa en los punts concrets del Programa. Pera contribuir a agermanar a tots els bons catalans, entenem que tot convenut te l'obligació de propagar dit programa que pot servir a nostra unió, contribuint a que propis i estrañs reconeguen la personalitat catalana”.⁴⁷

Però com la Lliga era molt dèbil i el carlisme sempre fou molt seguidista del Bisbat, Solidaritat estigué pràcticament en mans de la UR local, de la que Domingo, en aquests moments, amb 24 anys, n'era el principal propagandista, essent la figura local més sol·licitada en tots els actes. Així, al setembre intervingué en diversos actes solidaris a St. Llàtzer i Bitem i en l'acte central que es celebrà al Teatre Balneari de Tortosa, acompanyat dels catedràtics Manuel Hilario Ayuso i Odón de Buén. El primer lamentà profundament la divisió del republicanisme tortosí, tot i que digué que els lerrouxistes eren una minoria.⁴⁸ A l'octubre intervingué a Remolins, al novembre al Perelló i durant el desembre al Centre Republicà Autonomista de Tortosa i al Porvenir Obrero de Bitem. Al gener de 1909 actuà al Centre Instructiu de Santa Bàrbara, al Centre Obrer de Corporacions de Tortosa, a Benifallet i Alcanar; i, al febrer, a Roquetes. També fora de l'Ebre, al desembre de 1908, féu una conferència al Foment Nacionalista de Reus i, al març de 1909, al Centre Democràtic Federal de Tarragona.

La Conferència que féu al Foment és molt il·lustrativa del seu pensament i l'ideari de catalanitat que anà impregnant el republicanisme ebrenc. Inicià el discurs fent una caricatura exòtica dels pagesos de les Terres de l'Ebre.

47 “Un manifiesto”, *El Pueblo*, núm.º 797, 24.IX.1908, p. 2.

48 “Mitin republicano”, *El Pueblo*, núm.º 799, 3.X.1908, p. 1.

Assenyalava: “Aquella gent del camp de Tortosa no és del llamp com vostres pagesos. Son bons, son resignats (...) son antichs en tot, amb el vestir, amb el parlar, amb les costums”. Per afegir que “ha vingut el poble a aquest moviment de Solidaritat no per fe amb vosaltres sinó per desgany de la gent que l’ha traït que l’ha venut. No està al costat nostre per amor sinó per odi, no van amb esperança sinó amb cansanci”. I es preguntava, al·ludint Goyeneche i Julià Nougués,⁴⁹ sempre més preocupats en tenir notorietat personal que en fer obra de conjunt, sobre “a quin moment estem de la vida de Catalunya? Aquesta inquietud espiritual y aquesta consciència col·lectiva de nostra terra, ¿com és? ¿Pensem fer-nos rics o intentem fer-nos grans? ¿Hem enviat diputats a Madrid per a demanar subvencions per ponts y carreteres o per dir al cor de Castella en aquell Madrid que Alomar fustigava com a capital de província, com Catalunya ha devingut forta y lliure entre la misèria y la esclavitud espanyola, com baix la nuvolada ha lluit el sol, com terra endins, estèril neix l’arbreria y neix la por?”. I acabava fent un cant a la joventut i al seu desig de transformació social.⁵⁰

El republicanisme marcel·linista, que des 1914 havia estat majoritari al Baix Ebre i Montsià, aconseguí agrupar totes les tendències republicanes pel seu contingut social. D’aquí el pacte amb l’Agrupació Socialista de Tortosa (PSOE) i, per això, tant la UR com el Centre Obrer de Corporacions, que agrupava tots els sindicats obrers, compartien el mateix edifici; i també per això, el desembre de 1909 el seu portaveu *El Pueblo* es passà a denominar “órgano de la coalición republicano-socialista”. Una característica definitòria fou el poc èmfasi que el marcel·linisme féu en la qüestió nacional. De fet, el novembre de 1909, s’havia modificat la denominació del partit a Tortosa, en el moment en què les trifulgues amb els lerrouxistes eren més grans, passant a denominar-se Partit Republicà Autonomista, que fou integrat “por aquellos elementos que pertenecieron a la UR y adictos a la política del inmortal maestro D. Nicolás Salmerón”. Seguint les petjades de l’organització barcelonina, el nou partit

49 Julià Nougués Subirà (Reus 1867-Calatayud 1928). Advocat i dirigent del Centre Republicà Federal de Reus. Fou escollit diputat per la Circumscripció Reus-Tarragona de 1903 a 1923 sense interrupció. Fou director i propietari del diari *La Justicia* i del setmanari *Tarragona Federal*, per tal de ser escollit, a uns llocs era solidari com a Tarragona, però a Reus pactà amb els republicans possibilistes que eren hegemònics a l’Ajuntament i que eren contraris a Solidaritat. Acabà col·laborant amb els lerrouxistes. Però abans participà en l’Assemblea de Parlamentaris de 1917 i defensà al Parlament l’Estatut d’Autonomia de Catalunya.

50 “Conferència de Marcel·lí Domingo”, *Foment*, núm 109, 24.XII.1908, p. 1.

demanava, a part del programa republicà: laïcitat, moralitat pública, reformes socials, escolarització pública de qualitat, etc., “reivindicar la personalidad de Catalunya”.⁵¹ Segurament perquè la dreta més reaccionària jugava al “tortosinisme” i els regionalistes –amb excepció del període solidari– pactaren sempre amb les dretes,⁵² la catalanitat restà en mans dels republicans, que tampoc emfatitzaven molt amb ella, per la geopolítica del territori. Per això tampoc és gens estrany que quan, el març de 1908, el Consell directiu del Foment Republicà Nacionalista de Reus féu una crida per a reunir les entitats nacionalistes de les comarques tarragonines no hi anés cap representació de les Terres de l’Ebre.⁵³

L’hegemonia social i política del republicanisme solidari es consolidà a partir del maig de 1909 amb la victòria a les municipals de Tortosa de la candidatura pactada amb la Lliga, resultant escollits deu regidors contra quatre d’altres formacions.⁵⁴ La importància dels resultats a Tortosa radica en què marcaren la tendència de la resta del territori i en què sortí escollit Marcel·lí Domingo, la qual cosa reforçà el seu lideratge. Però aquest període de majoria social s’esgotà en produir-se el trencament de Solidaritat Catalana i en col·locar-se la Lliga al costat del govern central en la política repressiva que es desfermà després de la Setmana Tràgica.

Marcel·lí Domingo, adonant-se perfectament del risc que representava el trencament de la coalició, s’esforçà en allargar-li la vida, encara que fos artificialment. Per això s’oposà al certificat de defunció que de Solidaritat féu el diputat per Gandesa Caballé Goyeneche i publicà un article dient que l’esperit unitari de Solidaritat, malgrat les desercions d’uns quants, continuava. L’article, a més de demostrar el mal *feeling* que tenien els dos dirigents republicans, mostrava que Domingo s’equivocava en intentar reanimar el cadàver de Solidaritat, però no a l’hora de valorar el desastre que suposaria el trencament d’aquesta aliança, com s’evidencià en les eleccions celebrades el maig de 1910, en les que per Tortosa es presentà pels republicans solidaris, ara ja com a Unió Federal Nacionalista Republicana (UFNR), Josep Lleget Sardà,

51 “Junta Municipal de UR”, *El Pueblo*, núm. 862, 20.XI.1909, p. 3.

52 SÁNCHEZ CERVELLÓ, J., *Conflicte i violència a l’Ebre. De Napoleó a Franco*, op. cit., pp. 147-152.

53 “Acte important”, *Foment*, núm. 70, 28.III.1908, p. 2.

54 “Triunfo de Solidaridad: vergonzosa derrota del caciquismo”, *El Pueblo*, núm. 834, 8.V.1909, p. 1.

mentre que els lerrouxistes presentaren Ricardo de la Fuente, essent tots dos derrotats. Diferent cas esdevingué al districte de Roquetes on inicialment no s'hi presentava cap candidatura republicana. Per això la setmana anterior a les votacions, i a petició del Foment Republicà d'Amposta, s'hi acabà presentant Marcel·lí Domingo, però sense que pogués fer campanya electoral. Domingo, que també era de la UFNR, no constava a les candidatures d'aquesta formació perquè acabà essent un candidat improvisat. El resultat no podia ser més desencisador a ambdós districtes. Al de Tortosa guanyà el candidat del Partit Liberal amb 7407 vots, contra els 1.001 del representant de la UFNR i els 562 del radical. Al de Roquetes, es presentaren quatre candidatures: la liberal, que era la que guanyava sempre (5.993 vots), la conservadora, la carlista i la de Marcel·lí Domingo que fou la menys votada, amb 164 sufragis.⁵⁵

La lectura dels republicans de la derrota de Tortosa fou que el candidat dinàstic guanyà gràcies a la divisió del camp propi, per la introducció del lerrouxista i perquè els adversaris “han comprat vots, han pagat diners i han fet robos”.⁵⁶ Però encara fou més greu a Roquetes on Domingo no aconseguí ni el 2% dels vots, la qual cosa significà que no el votaren ni els seus, com per exemple a Xerta, on donaren suport al candidat liberal que resultà guanyador i al que també recolzava la Lliga.⁵⁷ El que demostra un cop més que tot i l'adscripció dels centres a un determinat partit, els dirigents locals actuaven al marge de les dinàmiques partidàries i gaudiren sempre d'ampla autonomia.

Però el més important d'aquesta etapa de 1906 a 1909, políticament parlant, fou l'elecció de Marcel·lí Domingo com a regidor de Tortosa. Des d'allí primer aconseguí mobilitzar la ciutat, amb la demanda de la supressió dels consums i, després, el districte.⁵⁸

55 *BOPT* núm. 113, 11.V.1910, p. 2.

56 “Tortosa”, *Foment*, núm. 473, 10.V.1910, p. 2.

57 MOLINS, J., *Elecciones ...* pp. 69-72, vol. I.

58 SÁNCHEZ CERVELLÓ, J. (coord.), CASTELLANOS, E., FERRÉ, P., GALVE, A., MARTÍ, S., VIDAL, J., *El republicanisme a l'Ebre*, s.l., F. Irla, 2007.

3.- CABALLÉ GOYENECHÉ I SOLIDARITAT CATALANA AL DISTRICTE DE GANDESA

Ha quedat dit que dels tres districtes ebrencs, aquest, que anava lligat al Priorat en les eleccions a la diputació Provincial, era el que més depenia de les dinàmiques polítiques de Reus i Tarragona. És per això que, un cop constituïda Solidaritat Catalana, s'acordà donar suport a Caballé Goyeneche per a les eleccions de 1907. Caballé s'havia criat a Móra d'Ebre on anà a l'escola els primers anys⁵⁹ i pertanyia a la Unió Democràtica Nacionalista de Tarragona, lloc comú de convivència de lligaires i republicans nacionalistes.

Amb aquesta finalitat es llançà el rotatiu *La Picossa*, impulsat per: Francesc d'Asís Ripoll, factòtum de la Lliga i nascut a Benissanet; Jaume Carner, natural d'El Vendrell i futur ministre d'Hisenda; i Ramón Nogués Cambra,⁶⁰ un dels líders del republicanisme morenc.⁶¹

Segons Givanell i Mas, el núm. 1 de *La Picossa* hauria estat segrestat pel seu contingut catalanista.⁶² Tot i que la retirada de la circulació fou obra del governador civil, la causa del segrest, con s'assenyala a l'aute del sumari, es degué a què “se había publicado en Mora de Ebro con el pie de imprenta de Barcelona, sin haber presentado en la alcaldía de aquella población los tres ejemplares, por ello había ordenado la recogida de dicho periódico”. Vista la causa el novembre de 1906 fou sobresseïda perquè es demostrà que els editors havien fet el dipòsit legal dels tres exemplars requerits al Govern Civil de Barcelona.⁶³ I, després, el quinzenari sortí sense cap entrebanc més.

59 CABALLÉ GOYENECHÉ, J., “Excursió a las riberas y voltants de Mora d'Ebre”, *Tarraco*, núm. 1, desembre 1909, p. 5-12.

60 Bladé assenyala que fou Ramón Nogués Biset, però aquest llavors tenia 11 anys, el lògic era que fos el seu pare Antoni Nogués Cambra que fou un dels dirigents republicans històrics de la capital de la Ribera d'Ebre al que el seu fill eclipsà políticament i intel·lectualment. Sobre aquest veieu: SÁNCHEZ CERVELLÓ, J., *Ramon Nogués i Biset. De la Diputació Republicana a la de les Corts a l'exili*, Tarragona, Arola, 2003.

61 BLADÉ I DESUMVILA, A., “Pròleg” a SÁNCHEZ CERVELLÓ, J., MARGALEF FANECA, C., *La premsa i les publicacions periòdiques a la Ribera d'Ebre*, Tarragona, Hemeroteca Caixa Tarragona-CERE, 1992, p. 9-10.

62 GIVANEL·L I MAS, J., *Bibliografia catalana. Premsa*. Barcelona, Institut Patxot, 1937, p. 252, vol. II.

63 SÁNCHEZ CERVELLÓ, J., MARGALEF FANECA, C., *Els límits a la llibertat de premsa a les Terres de l'Ebre durant la Restauració (1875-1923)*, Tortosa, Gràfica Dertosenca, 2003, p. 66-67.

Caballé Goueneche, durant la campanya electoral de 1907, visità tots els pobles del districte, essent una novetat pels electors perquè fins aleshores els candidats dinàstics es limitaven a visitar les poblacions més grans i millor comunicades. Els actes més multitudinaris es feren a Gandesa i a Móra d'Ebre, amb Puig i Cadafalch, i donaren credibilitat a la seva promesa electoral que es faria un pont a la carretera nacional d'Alcolea del Pinar a Tarragona, unint les dues Móres. Caballé no es cansà de repetir, durant tota la campanya, que no estava sol i que podria aconseguir aquesta fita i, de fet, ho aconseguí tot i que no fou fàcil perquè la promesa del pont havia estat el discurs recurrent de tots els candidats des de feia més de 20 anys. Caballé resultà guanyador amb 4.173 vots contra els 3.306 del seu oponent conservador.⁶⁴ En sortir escollit, i també de forma innovadora, adreçà un “Manifest als habitants del Districte de Gandesa” en el que, després d’assenyalar que era una de les circumscripcions més pobres d’Espanya, també apuntava que “fora d’alguna excepció, no hi ha poble que no es trobi fortament dividit en dos bàndols, irreductibles al present, que lluiten ab constància esglaiadora i s’odien a mort, buscant sols l’ocasió de satisfer venjances verament africanes. En lo que afecta a la vida material, tot està per fer. Viuen isolats la majoria dels pobles, sense altra comunicació d’un camí de ferradura, per on sols poden passar cabres salvatges. Exemples: de Prat de Compte a Bot, de Batea a la Pobla, d’Ascó a la Fatarella, de la Figuera a la Bisbal, Margalef i Palma, de Miravet a Pinell. L’acció de l’Estat, la seva tutela o influència no es coneix per a res, i si es recorda al Districte de Gandesa que pertany a un país civilitzat [és] per la presència del recaptador de contribucions”. I afegia: “repetiré, una volta més [...] que jo no seré el diputat d’un bàndol ni d’un home [...] seré el diputat dels pobles, disposat a servir tothom [...] procurant la pau, la moralitat, la justícia, l’interès i la conveniència general del districte [...] Estigueu tothom tranquil que jo no he de treure un sol carter, ni un trist peató. Que compleixi tothom en son dever, que no hi hagi vençuts ni vencedors i tingueu la seguretat que la influència que dona l’acta de diputat sols ha d’estar al servei del que es patrimoni de tots, sols ha de servir per a restablir la pau moral dels pobles, terriblement pertorbada avuy, y per al foment dels interessos generals de Gandesa y ses comarques, que tan abandonades es troben”. I conclouïa afirmant que: “amb Solidaritat, Catalunya pot redimir-se y salvar Espanya. Per la virtut d’aquest

64 BOPT núm. 96, 23.IV.1907, p. 2.

moviment patriòtic hem regenerat el nostre Districte”.⁶⁵ L'absoluta misèria que traspua d'aquesta radiografia era ben certa perquè la fil·loxera, que hi arribà a començaments del segle XX, havia provocat una gran pobresa i el consegüent gran allau migratori, però també l'inici del moviment republicà.⁶⁶

Amb motiu de la seva elecció, el *Foment* de Reus tributà a Caballé un homenatge a inicis de maig. Es demanà el suport de tots els ciutadans per aconseguir “el pont damunt de l'Ebre”.⁶⁷ I, en el seu primer discurs parlamentari, recent estrenada la legislatura sol·licità, de forma molt subtil i intel·ligent, al ministre de Foment que l'Estat acabés l'obra deixada inconclusa feia 40 anys quan s'havia construït la carretera nacional a banda i banda de l'Ebre que s'havia de creuar “por medio de un sistema vergonzosamente primitivo; por medio de un artefacto consistente en varios tablones unidos, que descansan sobre dos viejísimas barcas”. I afegí que “esta deficiencia por parte del Estado en una vía de comunicación tan importante solo ha servido hasta la fecha para explotarla como recurso y fin de toda campaña electoral y, como es natural, esto ha creado un Estado de opinión en aquellas comarcas muy desafecto para los poderes públicos”.⁶⁸ Aquesta intervenció colpí profundament el ministre perquè feia 51 anys que aquella carretera nacional quedava truncada per l'Ebre i que només es podia creuar amb una barca que només funcionava de sol a sol. El ministre reconegué la necessitat de construir com més aviat millor aquella infraestructura i, després del compromís adquirit, el novembre de 1907 l'Estat s'incautà de la barca per establir un servei ininterromput, tant de dia com de nit.⁶⁹ Davant l'opinió pública aquest fet s'entengué com que la qüestió del pont es desbloquejava i ningú no dubtà que el mèrit corresponia, exclusivament, a Caballé. I, finalment, el juliol de 1909 s'anuncià la celebració d'un concurs per construir-lo, essent la “primera obra pública que en España sacó a concurso el Estado [...] Y el éxito fue extraordinario pues fueron 17 los

65 “Un manifest”, *Foment*, núm. 25, 18.V.1907, pp. 2-3.

66 SÁNCHEZ CERVELLÓ, J., SOLÉ ARNAL, J., *Móra d'Ebre 1875-1936. Economia, societat i cultura*. Móra d'Ebre, Ajuntament, 1997, pp. 43-46.

67 “En J. Caballé Goyeneche”, *Foment*, Reus, núm. 2, 11.V.1907, pp. 1-2.

68 “El Diputat per Gandesa”, *Foment*, núm. 24, 15.VI.1907, p. 2.

69 “El puente de Mora d'ebro”, *Tarraco. Ciències, art i literatura*, núm. 9, agost 1910, p. 110.

proyectos acabados que se presentaron, con sus correspondientes presupuestos en un plazo de 6 meses”.⁷⁰

Altres intervencions parlamentaries d'aquest diputat tingueren per objectiu demanar la creació d'una Granja-Escola Pràctica d'Agricultura per ajudar els pagesos a la replantació de la vinya destruïda per la fil·loxera; sol·licitar la millora de les comunicacions, assenyalant que “la mayor parte de los pueblos de aquella comarca se hallan (...) comunicados por peligrosos y accidentados caminos de herradura”;⁷¹ establir mesures fiscals que afavorissin als productors de vi i el seu consum en el mercat intern;⁷² demanar facilitats creditícies pels sindicats agrícoles de nova creació⁷³ dels que ell en fou un dels impulsors a Corbera d'Ebre i a Flix, entre d'altres.⁷⁴

Amb el trencament de Solidaritat Catalana l'estiu de 1909, Caballé es sentí profundament desil·lusionat i per això el setembre feu unes declaracions duríssimes a *La Vanguardia* assenyalant que ni Solidaritat ni els seus representants parlamentaris havien estat a l'alçada de les expectatives i que s'havia actuat amb “vanitat de nen, amb zels infantils, oblidant-mos dels nostres deures i responsabilitats [...] per a nosaltres no ha existit més terra ni espai que les penyes de *l'Ateneu Barcelonès*, “*Maison Dorée*” i “*Continental*”. Fora d'elles, Catalunya i Solidaritat, el seu significat i llur missió han sigut paraules buides de tot sentit”. I acabà dient que el millor que podien fer els diputats catalans era renunciar a les actes, quan es reobrí el Parlament.⁷⁵ Això li provocà un allau de crítiques per part dels principals correligionaris republicans solidaris: Felip Rodés, Pere Coromines, Amadeu Hurtado, Joaquím Salvatella, Juli Marial, Joan Moles, Vallés i Ribot i Josep Llori que li enviaren el següent telegrama: “per a saber a que atendre'ns i procedir en conseqüència,

70 MARTÍNEZ YAGÜE, F., “Prólogo” a CABALLÉ GOYENECHÉ, J., *Sindicalismo y socialismo. Cartas a mi hermano*, Madrid. Imp. J. Pueyo, 1920, p. 31.

71 “El Diputat per Gandesa”, *Foment*, op. cit., p. 2.

72 “El diputat per Gandesa Sr. Caballé en la qüestió de la desgravació dels vins”, *Foment*, núm. 35, 27.VII.1907, p. 2-3.

73 “El diputat per Gandesai els Sindicats Agrícoles”, *Foment*, núm. 107, 12. XII. 1908, pp. 2-3.

74 CLUA MICOLA, P., SÁNCHEZ CERVELLÓ, J., MARGALEF FANECA, C., *Corbera d'Ebre. 200 anys d'història 1800-2007*, Corbera d'Ebre, Ajuntament, 2007.

75 “Notes polítiques”, *Foment*, núm. 268, 8.IX.1909, p. 2.

necessitem que ens digui si són certes les inconcebibles declaracions que li atribueix *La Vanguardia*". Caballé contestà afirmativament, dient que "abans que qualsevol concepte pogués molestar individualment a la representació parlamentària de Catalunya, la meua lleialtat m'obligà a fer totes les salvedats, declarant que, personalment jutjat, no em referia a ningú en concret, a ningú d'ells; enraonava de l'obra en conjunt, realitzada col·lectivament". I afegia, després d'assegurar que estava disposat a anar a Barcelona a discutir amb ells els seus arguments, que "com que no sóc un home d'acció, vull dir, com res tinc de guapo i valent acoto el cap humilment; però sense deixar de prosseguir el meu camí, serena la consciència y esposat amb la veritat".⁷⁶

Pocs dies després el diputat per Gandesa tornà a la càrrega en declarar que Solidaritat havia mort a Barcelona, però no a la resta de la demarcació catalana i es queixava que la Unió Democràtica Nacionalista (UDN) de Tarragona, de la que n'era soci, no li hagués donat suport i insistia en els errors dels diputats de l'esquerra catalana: "Ens ha faltat direcció, energia, compenetració amb l'altíssima missió que varen confiar-nos els nostres representants [...] ens hem mogut per un món de petiteses, sense cohesió, sense disciplina, creient-nos tots i cadascú amb aptituds que en la pràctica no hem sabut demostrar".⁷⁷

Aquestes continuades desautoritzacions als diputats de Solidaritat provocaren l'expulsió de Caballé de la UDN i la seva sortida del grup parlamentari de la minoria republicana per "haver recavat llibertat d'acció, a fi d'obrar, fins l'obertura del Parlament, amb absoluta independència, sense subjectar-se a cap resolució de col·lectivitats".⁷⁸ De fet, Caballé s'estava treballant la reelecció i no volia dependre exclusivament de les forces republicanes que havien quedat profundament desprestigiades després de la Setmana Tràgica. Al mateix temps contestà a l'expulsió de la UDN amb unes declaracions al diari catòlic tarragoní *La Cruz*, que foren reproduïdes per multitud de rotatius d'abast nacional i estatal, assenyalant que la resolució de la UDN "no podia tenir abast polític, ja que em trobava divorciat de la mateixa des de fa molt temps pels procediments que emprava [...] i que certament no encaixaven en

76 CABALLÉ, J., "Notes polítiques", *Foment*, núm. 269, 10.IX.1909, p. 2.

77 "Manifestacions del Sr. Caballé", *Foment*, núm. 278, 20.IX.1909, p. 1.

78 "Lo diputat per Gandesa y'ls repulicans", *Foment*, núm. 282, 25.IX.1909, p. 2.

la manera que tinc d'entendre i practicar l'ideal catalanista". A més acusava els membres de l'entitat d'haver-lo expulsat sense possibilitat de defensar-se.⁷⁹

El 21 d'octubre de 1909, en la darrera sessió d'aquella legislatura, Caballé es saltà el Reglament del Congrés i intentà abruptament prendre la paraula davant l'oposició del president de la Cambra que tenia por que qüestionés la brutalitat de la repressió de la Setmana Tràgica a Barcelona.⁸⁰ Llavors Caballé acabà publicant el seu discurs al rotatiu madrileny *El Mundo* i, sense condemnar la violenta actuació governamental, atacava la minoria republicana perquè no havia condemnat els atacs que des de l'estranger sofrí Espanya per l'actuació de les forces de seguretat i de l'exèrcit de Barcelona.⁸¹ Aquesta actuació de Caballé el darrer dia de la legislatura, sols pot entendre's com un intent de fer-se visible, de cridar l'atenció per reforçar el seu paper de cara a la seva reelecció, en uns moments en que actuava al marge del grup i els seus correligionaris solidaris l'havien foragitat de la UDN.

Les eleccions que s'havien de realitzar el maig de 1910, després del seu èxit en la qüestió del pont, se li presentaren molt planeres tot i que per una greu malaltia estigué 19 dies al llit, però els seus partidaris es mobilitzaren amb força. De fet, les notícies tant a la Ribera d'Ebre com a la Terra Alta eren força optimistes pels seus interessos.⁸²

La seva proclamació com a candidat es realitzà en olor de multituds a l'Ateneu Obrer de Móra d'Ebre, amb representació de comissaris de la major part dels centres republicans i poblacions del districte: Lloar, Margalef, Masroig, La Figuera, Benissanet, García, Flix, Móra d'Ebre, Móra la Nova, Gandesà, Corbera d'Ebre, També hi enviaren representacions: La Palma d'Ebre, Ascó, Vinebre, Batea i Bot. La taula presidencial era una cabal representació del que havia estat Solidaritat Catalana. Així, l'integraven Salvador Costa, ex-alcalde de Móra d'Ebre (1906-1909) i dirigent d'UR; el metge de la Lliga, Enric Solé; l'ex-diputat provincial Frederic Escoda, de filiació carlista i Pere Lloret, que actuà en representació de Caballé. Lloret, que seria cunyat del diputat, havia

79 "Una carta de Caballé", *Foment* núm. 285, 29.IX.1909, p. 2.

80 "Madrid al dia. L'esvalot d'en Caballé", *Foment* núm. 308, 24.X.1909, p. 1.

81 "Un article del Sr. Caballé", *Foment* núm. 309 i 310, 26 i 27.X.1909, p. 2.

82 Veieu: *Foment*, núm. 411, 13.II.1910, p. 1; núm. 453, 15.IV.1910, p. 1; núm. 455, 17.IV.1910, p. 2.

dimitit de vicepresident de la UDN quan se expulsà a aquell. Aquest caràcter sincrètic dels caballeristes es visualitzà encara més si tenim en consideració que, formalment, la seva candidatura a la resta de Catalunya es presentà integrada dins la UFNR,⁸³ però al districte mai emprà aquestes sigles.

Les eleccions, celebrades el 8 de maig de 1910, donaren una contundent victòria a Caballé amb 5.387 vots contra 3.292 del seu oponent.⁸⁴

Però la veneració del districte per aquest diputat s'incrementà encara més a partir del 4 de juliol de 1910 quan s'adjudicà el pont a la Societat de Construcciones de Madrid. La premsa recollí la notícia: "Per fi!, exclamarà tota la comarca, gracies a l'incansable diputat nostre amic, senyor Caballé. Serà un fet, o millor, es un fet [...] Després de tants sacrificis, després d'haver-hi empenyat l'honor y fins la vida, en Caballé ha sortir amb la seva; se proposa lo que cap diputat per Gandesa havia pogut lograr (...) En Caballé s'aboca amb cos i ànima a la realització d'aquell magne projecte; emperò ell ha triomfat. Per ell, per en Caballé sigui la gratitud de tots los pobles que'ls afavoreix la gran millora obtinguda, perquè a en Caballé y solament a ell ho deuen tot".⁸⁵

Conclusions

1.- A finals del segle XIX i començaments del XX, la singularitat política de les Terres de l'Ebre en relació a la resta de Catalunya ve donada per:

- Un relatiu aïllament geogràfic, provocat per les males comunicacions terrestres, incloent-hi les ferroviàries, que no sols no vertebraren el territori sinó que les separaven en major mida de la resta de Catalunya que del País Valencià i de l'Aragó.

- La importància secular de la diòcesi de Tortosa. La seva jurisdicció eclesiàstica s'estenia, a més de per les TTEE i part del Priorat, sobre la meitat de la província de Castelló i el Baix Aragó, el que convertia Tortosa en epicentre cultural, polític i religiós.

83 "Candidats de la UFNR", *Foment* núm. 468, 30.V.1910, p. 2.

84 "Resultat eleccions", *Foment*, núm. 474, 11.V.1910, p. 2.

85 "Lo pont de Móra d'Ebre. Adjudicació", *Foment*, núm. 518, p. 3.

Per tant, les dinàmiques polítiques a més d'anar lligades a la resta de Catalunya també rebien influències fonamentals del País Valencià i de l'Aragó.

2.- El republicanisme ebrenc s'adherí entusiàsticament als processos unitaris de 1893 i 1897, i a partir de 1903, després de neutralitzar la dissidència de Joan Ribas que encapçalava Fusió Republicana, s'integrà a Unió Republicana que s'organitzà als districtes de Tortosa, Roquetes i Gandesa. En aquesta implantació, sobretot al Baix Ebre i al Montsià hi jugà un paper cabdal el setmanari tortosí *El Pueblo* i, amb menor mesura, el quinzenari ampostí *El Faro*.

3.- Solidaritat Catalana s'implantà al districte de Gandesa en part gràcies a la personalitat de Caballé Goyeneche i també perquè les forces integrants d'aquella coalició li donaren suport unànimement. No succeí el mateix al districte de Tortosa, on el candidat lligaire no atragué els sufragis de tots els republicans, ja que l'escissió lerrouxista erosionà significativament la UR. Tot i la victòria del candidat solidari, la poca presència de la Lliga al districte no li permeté la reelecció en les successives eleccions. Una situació encara més complexa es produí al districte de Roquetes, on el republicanisme no aconseguí representació parlamentària en tota la Restauració, tant per la seva pròpia debilitat com per l'ampla autonomia dels centres republicans que supeditaren els interessos locals a dinàmiques generals.

4.- Caballé Goyeneche es consolidà al seu districte mercès a una pràctica política suprapartidària i populista. Al de Tortosa la collita de Solidaritat fou menys profitosa perquè no hi hagué representació republicana al Parlament, però, per contra, les municipals de 1909 permeteren l'elecció de Marcel·lí Domingo com a regidor de Tortosa i, des d'aquesta tribuna, consolidà el seu lideratge a les organitzacions republicanes de les Terres de l'Ebre en els anys següents.

5.- El republicanisme ebrenc es caracteritza per:

- El caràcter unitari es sobreposà a les diverses tendències agrupades al voltant de la UR abans de 1907 i, amb posterioritat, el discurs unitari continuà per intentar fer tornar els dissidents. L'unitarisme es degué tant a la debilitat dels republicans com a la fortalesa del bisbat que era l'artífex de la política a la zona i s'oposava violentament al moviment antidinàstic.
- L'autonomia dels centres amb més vocació local que de seguir directives del partit.
- L'aliança amb els obrers i els pagesos més pobres, però amb una direcció en mans de les classes mitges benestants, que tenien una actuació política compromissària malgrat el seu discurs radical.
- El poc pes del discurs catalanista en l'actuació política

6.- La influència creixent, des de 1908, de Marcel·lí Domingo en les organitzacions republicanes, amb la pretensió d'aconseguir una organització política més funcional i més moderna, a diferència del funcionament que imposà Caballé al districte de Gandesa, menys ideologitzat i més "caudillista".

7.- Tant Domingo com Caballé acabaren entrant el 1910 a la UFNR, malgrat la mala relació entre ambdós.

8.- No hi hagué coordinació política entre els tres districtes electorals que conformaven les Terres de l'Ebre, ni durant el període que estudiem ni durant la Segona República. Diverses causes ho expliquen:

- Al tenir la política de la Restauració com a base electoral els districtes, les organitzacions republicanes s'organitzaven en funció d'aquell espai, mantenint poca relació amb els altres districtes.
- En presentar-se sempre Caballé per Gandesa, i Domingo, o els seus aliats, pel de Tortosa-Roquetes s'acabaren concretant dues dinàmiques diferents:

la del Baix Ebre-Montsià, més orgànica des del punt de vista partidari i amb orientacions i dinàmiques preferentment establertes des del territori, i la de Gandesa i Priorat, depenent de Reus-Tarragona i duta a terme per lideratges de fora de les TT.EE, amb cercles republicans d'orientació més difuminada des del punt de vista ideològic i d'alineament partidari.

9- La mala relació personal i política entre Domingo i Caballé propicià, també, la permeabilitat al districte de Gandesa d'un discurs anti-marcel·linista que feu possible l'emergència d'ERC a les comarques del Priorat, la Terra Alta i la Ribera d'Ebre, que acabà essent majoritari, no sense grans conflictes amb el radical-socialisme que impulsava Domingo i que fou amplament majoritari al Baix Ebre i Montsià sempre.

CABALLÉ GOYENECHÉ, JOAN (Montevideo 1864 - ? 1939)

Passà la primera infància a Móra d'Ebre. El 1890 es traslladà a Tarragona d'on fou regidor republicà. Col·laborà en diversos òrgans de premsa com *Orden*, *La Publicidad* i *La Vanguardia*.

Propietari i corredor de comerç, fou també fundador i primer president del Centre Industrial de Tarragona creat el 1899. El 1907 fou soci fundador de la Unió Democràtica Nacionalista (UDN) de Tarragona junt amb Pere Lloret de qui era cunyat. Presidí l'Ateneu de Tarragona el 1910.

La UDN impulsà la seva candidatura al districte de Gandesa sota el paraigües de Solidaritat Catalana, essent reelegit el 1910 dins la candidatura de la UFNR. També ho fou el 1914, aquest cop amb el Partit Reformista. Perdé l'acta a les legislatives de 1916 perquè els radicals presentaren un candidat propi per tal d'impedir el triomf de Caballé que, a més, tingué al *Foment* de Reus en contra perquè havia obtingut la concessió d'aigua a la ciutat mitjançant la Companyia d'Aigües de Reus, S.A. de la que era gerent. Com a conseqüència d'un desfalc de 200.000 pts., Caballé fou processat i sense la immunitat parlamentària,

fou condemnat a l'embargament de les seves propietats i passà gairebé dos mesos a la presó Model de Madrid, l'estiu de 1917.

Acusà Marcel·lí Domingo de ser culpable de la pèrdua de l'acta a les legislatives de 1916, en no haver-li donat prou suport i haver-lo desacreditat. Però això no sembla cert, perquè les rivalitats venien des de la primera elecció de Caballé el 1907 i el seu gust per fer una política excessivament personalista i molt lligada a interessos econòmics no sempre transparents, com l'intent de vendre l'aigua del seu mas a l'Ajuntament de Reus.⁸⁶ Tot i no sortir escollit, el seu arrelament al districte era tant gran que jugà un paper, quan no s'hi presentava ell de "gran elector", a l'hora de conformar candidatures i teixir les xarxes de suport que asseguraven els resultats. Per això, a les eleccions de 1918, Caballé i altres dirigents de la UDN, davant la impossibilitat de tornar a presentar-se per ser encara molt recent l'escàndol del seu empresonament, impulsaren un altre dirigent de la UDR.

A les eleccions de 1919 sols es presentà per Gandesa el radical Pich i Pon, essent escollit automàticament per l'article 29 de la Llei Electoral, mercès a un pacte que subscrigueren les diverses forces republicanes per dividir-se la demarcació tarragonina. Pich, a l'hora d'escollir el districte de Gandesa per presentar-se, tingué en consideració el paper destacat que jugava Caballé que des del febrer de 1918 havia ingressat al partit de Lerroux.

A les eleccions de 1920, ja mitigat l'escàndol econòmic que l'havia dut a la presó, tornà a presentar-se candidat per Gandesa i, novament, fou escollit per l'article 29. Però, després ja no es tornà a presentar més. El 1923 reconegué la dictadura de Primo de Rivera.

Durant la República, l'activitat pública de Caballé anà esmortint-se gradualment, però la xarxa clientelar que hi establí i la dependència d'aquesta dels centres polítics de Reus i Tarragona subsistí. A nivell de realitzacions públiques al districte de Gandesa se li atribuïren les gestions per a la construcció de les carreteres de Pinell a Móra d'Ebre; la de Venta de Camposines a Ascó... i l'impuls dels projectes d'abastament d'aigua a la Pobla de Massaluca, Batea, Gandesa, Prat de Compte i Pinell. Però sobretot cal destacar la construcció

86 Veieu: MORELLÓ, J., PIÑOL, D., *La lluita per l'aigua a Reus*, Reus Ajuntament de Reus, 2006, pp. 444-455.

del pont que unia les dues Mores. El rèdit de la seva actuació féu que Móra d'Ebre li posés el seu nom a la plaça més important del poble; que amb el seu nom es bategés la Mutualitat Escolar creada el 1936 pels professors de l'Institut i que, en plena guerra civil, el bitllet de 50 ctms. emès pel consistori (juny 1937) dugués la seva figura.

Escrigué dos llibres laudatoris de la figura de Lerroux i molt crítics amb el nacionalisme català: *La inferioridad de la raza catalana* (Madrid, Viuda de Pueyo, 1918) i *Sindicalismo y Socialismo* (Madrid, J. Pueyo, 1920).

MARCEL·LÍ DOMINGO SANJUAN (Tarragona, 1884 – Tolosa de Llenguadoc, 1939)

Estudià magisteri a Tarragona i, en acabar-lo, marxà a Tortosa on el seu pare, oficial de la Guàrdia Civil, estava destinat. Allí va començar la carrera política escrivint al setmanari *El Pueblo*, òrgan de la UR local. A més, fundà una escola laica a Roquetes el 1906. També fou el principal propagandista de Solidaritat Catalana a les Terres de l'Ebre. A les eleccions municipals de 1909 va ser elegit regidor de Tortosa, on impulsà la lluita contra l'impost de consums, campanya que tornà a dirigir en ser reelegit el 1914. El nivell de coincidència amb l'electorat per aquesta qüestió acabà desencadenant una vaga general que provocà la destitució de part del consistori i la proclamació de l'Estat de guerra a la ciutat. Aquell mateix any esdevingué el primer diputat republicà escollit pel districte de Tortosa. Tot just després d'arribar a Madrid com a parlamentari s'inicià en la maçoneria amb el nom simbòlic d'Ebros.

El 1910 entrà a la UFNR i l'any següent fou escollit membre de la seva direcció, en dividir-se aquest partit, després del Pacte de Sant Gervasi, fou un dels fundadors del BRA, el 1915, director del seu òrgan *La Publicitat* i després màxim líder de l'organització. La incapacitat del BRA per acabar amb l'hegemonia política de la Lliga el conduí, amb Layret i Alomar, a impulsar el 1917 el Partit Republicà Català (PRC) convertint-se en un dels principals referents polítics de Catalunya per les denúncies que féu al Parlament contra la Guerra del Marroc. Fou detingut l'agost de 1917, malgrat ser diputat i tenir immunitat parlamentària, durant la vaga general declarada pels sindicats, vaga

que ell mateix impulsà a les Terres de l'Ebre. Més tard, durant la Dictadura de Primo de Rivera, fou novament detingut en diverses ocasions (1924, 1926, 1929), deportat de la província de Tarragona (1928) i, finalment, el 1930 s'hagué d'exiliar.

A l'agost de 1930 fou l'artífex de la participació catalana al Pacte de Sant Sebastià del que sortí un Comitè Revolucionari, del que ell en formà part. Pacte que garantia l'autogovern de Catalunya quan es proclamés la República.

Va ser un dels membres fundadors d'Esquerra Republicana i formà part (març 1931) del seu Comitè Executiu, junt amb els presidents Francesc Macià i Lluís Companys. Esquerra no permetia la doble militància; tot i això, fou acceptat al partit de manera excepcional, ja que també militava, des del 1929, al Partido Republicano Radical Socialista Español, fundat per ell mateix.

Encapçalà la llista unitària republicana de la demarcació tarragonina a les constituents de juny de 1931 en les que fou el candidat més votat, amb 68.073 vots, 6.341 més que el seu correligionari Ramon Nogués, que quedà segon.

El gener de 1932 va sortir d'Esquerra perquè sostenia que el partit hauria de tenir una relació menys conflictiva amb el govern de la República, del que ell havia estat ministre d'Instrucció Pública. Entre les seves realitzacions hi consten la construcció de milers d'escoles per tot l'estat, la laïcització de l'ensenyament, el Decret de Bilingüisme que permeté introduir el català a les escoles i a les universitats catalanes i, en definitiva, la modernització de l'estructura docent. De desembre de 1931 a juny de 1933 ocupà la cartera d'Agricultura des de la que impulsà la Reforma Agrària.

A les eleccions de 1933, davant els enfrontaments amb ERC a la demarcació de Tarragona, es presentà candidat per Bilbao, però no sortí.

L'abril de 1934 participà en la creació d'Izquierda Republicana, partit del que Azaña en fou el president i ell vice-president. S'oposà tant a la insurrecció d'octubre de 1934 com als excessos repressius posteriors que portaren a la supressió de l'Estatut de Catalunya.

A les eleccions de 1936 encapçalà la candidatura del Front d'Esquerres obtenint 9.500 vots, gairebé 4.000 més que el seu oponent dretà Joaquim Bau. Al febrer de 1936 ocupà, novament, la Cartera d'Instrucció Pública que

abandonà el maig, quan Azaña arribà a la presidència de la República. En iniciar-se el cop d'Estat marxà a l'estranger a fer tasques de propaganda en favor del govern constitucional. En la seva sortida del país també influí la seva oposició al procés revolucionari que costà la vida a un germà i un cunyat seus, assassinats a mans de la FAI.

A més de polític, mestre i periodista, escrigué obres de teatre, novel·les i assaig. La seva obra més destacada és *La experiencia del poder* (Madrid, Tip. S. Quemades, 1934).

El 2 de març de 1939 morí sobtadament camí dels camps de refugiats del sud de França, on anava a fer tasques humanitàries, deixant solsament 1000 francs d'herència a la seva vídua.

Data de recepció de l'article: juny de 2011

Data d'acceptació i versió final de l'article: novembre de 2011